

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Актуальність теми дослідження визначається в тому, що українська національна ідея, яка поєднує в собі державність, суверенітет і соборність, виступає сьогодні важливою духовною детермінантою подальшої консолідації сучасної української нації, розбудови демократичної держави і творення громадянського суспільства в Україні. За відсутності сприятливих соціальних, економічних, духовних і культурних умов розвитку зберігається глибока прірва між елітами й широкими масами населення. Окрім цього ознаками соціально-політичної, економічної та ціннісно-культурної ситуації є відсутність у громадян відчуття власної причетності до суспільних процесів. Маємо в результаті кризи ідентичності, про яку вже не один рік говорять політологи, соціологи та психологи. Мовою політики – це відсутність злагоди, здорових інтеграційних тенденцій у масовій поведінці та громадській думці. Після проголошення незалежності перед Україною об'єктивно постало питання про необхідність формування нового змісту національної ідеї, яка б стала чинником консолідації українського суспільства, формування відповідного рівня національної самосвідомості й ідентичності громадян країни, духовною основою державотворення. Серед учених, політиків, експертів дискусійним залишається питання стосовно методології визначення національної ідеї сучасної України, і насамперед, на якій основі вона має формуватися - на націоналізмі титульної нації, національно-державницькому інтересі, патріотизмі, чи на якихось інших засадах. Усе це зумовлює актуальність і значущість зазначеної проблеми, яка потребує окремого розгляду.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати роль національної ідеї в державотворенні, її вплив на формування політичної системи України та обґрунтувати змістовне наповнення цього суспільного феномена. Реалізація мети обумовлює вирішення таких **завдань**: проаналізувати основні світоглядні й методологічні засади, що визначають вплив національної ідеї на формування політичної системи України; визначити місце феномена національної ідеї в суспільстві, як чинника, що відображає національний інтерес; подати етапи формування політичної системи під впливом національної ідеї. **Об'єктом дослідження** є феномен національної ідеї та її вплив на формування політичної системи. **Предметом дослідження** є етапи становлення політичної системи в Україні. Слід зазначити, що поняття «національна ідея» виникло і було обґрунтовано ще в XVIII-XIX ст. у період становлення багатьох національних держав і прямо пов'язане з вибором та реалізацією нацією свого власного шляху розвитку, роллю і місцем у світі як своєрідної відповіді викликам історії. Національна ідея у найзагальнішому вигляді, - це ідея, яка відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоденні і на майбутнє. Оскільки ж існують національні інтереси в політичній, економічній, культурній, побутовій сферах, то національна ідея може існувати в складній синтезній формі як національна (державницька) ідеологія і в простих формах - ідея етнічна, зовнішньополітична, культурна і т. ін., які теж є достатньо концептуальними і комплексними [3, с. 93]. У кожного народу національна ідея має своє змістовне наповнення, власну формулу - ідея «третього Риму», другого Єрусалиму, американська мрія, «Німеччина понад усе», японське диво тощо. Наприкінці ХХ - поч. ХХІ ст. після розпаду соціалістичної системи й отримання суверенітету багатьма країнами для їх народів на передній план вийшла проблема формування власної національної ідеї - сукупності уявлень про загальний орієнтир поступу, мету, до якої необхідно йти і за яку потрібно боротися. Так, у Польщі та прибалтійських країнах - Латвії, Литві, Естонії, нові правлячі еліти, які з'явилися після зміни суспільного устрою, переконали свої народи в тому, що вони - європейці, здатні з виходом із соціалістичного табору швидко побудувати процвітаючі держави і стати повноправними членами Європейського Союзу. Загальна підтримка цих ідей визначила успіх у досягненні поставленої мети. Національна ідея є передусім чітко сформульованою метою, до якої прагне нація. Заперечення реальності існування національної ідеї є запереченням національного розвитку та й самої нації як суб'єкта історичного процесу. За своїм змістом національна ідея - це багатоаспектне, багатогранне поняття, що акумулює фундаментальні цінності й інтереси, які сприяють об'єднанню всіх чи більшості населення країни, незалежно від етнічної належності, соціального становища, і формує певний ідеал як мету розвитку нації. Будучи духовною категорією, однак, вона обов'язково містить у собі політичну складову і реалізується в програмних документах та практичній діяльності різних суб'єктів - політичних партій та їх лідерів, громадських організацій, рухів і насамперед держави. Саме держава володіє усією повнотою національного суверенітету і виступає головним механізмом втілення в життя національної ідеї. Як стверджує І.Льїн, вік національної ідеї - це вік самої нації [1, с. 283].

Національна ідея не зникає і знову не з'являється залежно від певних природних чи соціальних змін у житті народу. Вона постійно оновлюється, що зумовлюється тими чи іншими історичними обставинами. Саме від певної історичної ситуації, відповідної мети нації, засобів її досягнення залежить конкретне змістовне наповнення національної ідеї. Історія українського народу свідчить, що, починаючи з часів Б.Хмельницького та І.Мазепи, українська національна ідея була ідеєю здобуття українським народом власної незалежної держави і суверенітету. Видатний український поет, великий патріот Т.Шевченко вселяв надію народу на революційне звільнення від соціального і національного гніту, пробуджував національну самосвідомість і національну гідність, вбачав українську ідею в реалізації загальнолюдських демократичних цінностей у незалежній Україні. У розумінні іншого відомого українського вченого М.Грушевського ядром української ідеї є виокремлення невід'ємного права українського народу на самовизначення і пошук його оптимальних форм. На думку В.Липинського, національна ідея полягає в реалізації «хотіння» бути нацією. «Коли немає «хотіння», виявленого у формі ідеї, - немає нації», - писав мислитель [2]. Для І.Франка важливим елементом національної ідеї є усвідомлення певного національного ідеалу та згода працювати над його практичною реалізацією [6, с. 284]. Історія знає різні шляхи, способи формування національної ідеї й вкорінення її в суспільну свідомість. Найважливіший з них, - природний, властивий більшості націй і держав, коли національна ідея як розуміння певної суспільної потреби, необхідності, як спільний національний проект, визріває в самому соціумі, всередині суспільства. Вона виникає та існує в невидимій формі, у вигляді комплексу уявлень, почуттів, мрій, якими охоплена критична більшість населення країни і які становлять основу національного взаєморозуміння й солідарності. Необхідно, щоб суспільство не так раціонально усвідомило, як інтуїтивно відчуло потребу в такому комплексі і розпочало масову неформальну дискусію з цього приводу. Сьогодні на шляху формування української національної ідеї є безліч перешкод, які вимагають найретельнішого аналізу. Серед внутрішніх проблем, що гальмують розвиток України й істотно перешкоджають формуванню її ідеї, насамперед, слід виділити поділ українського суспільства на відчужені групи - за рівнем самосвідомості, за релігійними конфесіями, політичними поглядами, ціннісними орієнтаціями, що зумовлюється насамперед перебуванням України протягом тривалого часу в складі інших держав, які проводили різну економічну, мовно-культурну, церковну політику щодо українського населення. Крім того, уже в незалежній державі до перелічених чинників додалися нові. Труднощі періоду переходу до ринкових відносин, глибока системна криза призвели до безпрецедентного соціального розшарування населення за рівнем прибутків, внаслідок чого більшість людей перебуває за межею бідності і зайнята фізичним виживанням. Багато громадян, зневірившись у своїх надіях і сподіваннях на те, що національна незалежність та державний суверенітет України дає краще життя, відступили від свого вибору, зробленого у 1991 р. на користь державної незалежності. У суспільстві спостерігається ностальгія за радянським минулим, недовіра до власних історичних коренів, немає єдності щодо фундаментальних цінностей, ідеалів, цілей і напрямів його розвитку, що породжує високу конфліктність та соціальну напруженість. Розшароване матеріально, психологічно українське суспільство сьогодні є неготовим до глибинного розуміння і вирішення питання національної ідеї. До цього часу жодна українська політична партія чи політична сила не змогла запропонувати розгорнуту формулу національної ідеї, напрями реального розвитку країни. Країна приймала десятки програм, бюджетів, але жодного масштабного національного проекту, аналогічного з нашими східноєвропейськими сусідами, не було реалізовано, узагальненого бачення майбутнього України, на жаль, досі немає. Робилися лише якісь хаотичні безсистемні кроки, постійно змінювалися пріоритети, втрачаючи свій сенс і вагу в суспільстві. Переважна більшість політико-управлінської еліти формувалася за домінування радянської ідеології в ситуації української бездержавності. Тому запропонувати ідеї, які могли б наповнити український національний проект новим змістом, є проблемним питанням. Крім того, слід зазначити, що ідея побудови нації сьогодні взагалі не стоїть на порядку денному в більшості політиків, швидше навпаки, сама гіпотеза формулювання «національної ідеї» не сприймається ними як актуальна. Суспільство повинно бути співавтором майбутнього своєї країни. Слід зазначити, що важливу спробу консолідації спершу еліти, а згодом і більш широких верств суспільства було зроблено в ході вироблення і підписання Універсалу національної єдності на початку серпня 2006 р. [7], в якому, попри розмитість багатьох формулювань та вплив на зміст документа політичних розбіжностей суб'єктів цього процесу, були сформульовані основні принципи зміцнення держави і створення єдиної нації та схвалено відповідний план дій, який визначив понад два десятки першочергових питань, що постали перед «українською владою, політичною та громадською елітою країни, усіма силами, яким небайдужа доля Батьківщини» [7]. Але цей процес був загальмований і поставлений під загрозу внаслідок розбрату в лавах політичних сил, насамперед «помаранчевого» табору. Влада не спромоглася організувати

широкий діалог у суспільстві стосовно обговорення цього важливого документа і вироблення загальнонаціональної стратегії розвитку. Як наслідок, в Україні немає суспільного консенсусу стосовно стратегічних орієнтирів розвитку нації і держави, не визначені базові цінності українського соціуму. Для багатьох громадян України національна ідея, розбудова держави, політичної нації є надто абстрактними поняттями, не пов'язаними з їхніми повсякденними потребами. За таких умов цілком закономірно постає запитання: як за подібної ситуації може бути сформульована національна ідея? Можна як завгодно довго чекати, поки зміниться політичне покоління або суспільна свідомість, а можна спробувати знайти інноваційні форми соціальної та політичної взаємодії. Зрозуміло, що вироблення загальнонаціонального проекту є нелегким завданням, це питання не одного дня і потребує глибоких роздумів і тривалого пошуку. Національна ідея - це спільний проект влади і суспільства. Така стратегія може утвердитися в суспільстві лише внаслідок широкої політичної угоди між усіма головними політичними силами країни. На сучасному етапі розробка та втілення національної ідеї має здійснюватись у такій формі, яка б відповідала інтересам більшості населення і теперішньому етапу історичного розвитку України. Потрібні великі зусилля наукового, гуманітарного, експертного середовища, а також воля політико-управлінської еліти, щоб досягти великого національного консенсусу щодо реалізації далекоюсяжних національних планів. Щоб стати успішним проектом сучасна українська національна ідея потребує модернізації, адаптації не лише до жорстких реалій суспільства і політичної нації, а й тих цивілізаційних, геополітичних, економічних викликів, з якими стикнулася Україна на поч. XXI ст. Тобто нагальною постає потреба наповнення національної ідеї новим ідеологічним змістом, який відповідав би цивілізаційним, науковим, інформаційним процесам нового тисячоліття [4, с. 254-255]. На думку М. Михальченка, для цього потрібно: по-перше, гармонізувати її внутрішню структуру, поступово висуваючи на головні ролі економічну та духовно-культурну складову; по-друге, підвищити її прогностичний потенціал - задати країні напрям оптимального розвитку на сьогодні та на стратегічну перспективу; по-третє, налагодити партнерські стосунки влади з народом. Якщо така модернізація не відбудеться, то суспільство і держава будуть деструктуризуватися, - зазначає дослідник [3, с. 20-21]. Виходячи з того, що національна ідея, незважаючи на всі її трансформації, ототожнюється з ідеалом, що вказує спільний напрям і мету поступу суспільства, визначається цінностями, які поділяє більшість народу, саме система погоджених базових цінностей має стати однією з передумов становлення національної ідеї України на сучасному етапі. В поліетнічній, багатоконфесійній, соціально розрізненій країні, якою є сьогодні Україна, потрібно знайти таку систему цінностей, яка була б сприйнята та підтримана всіма суспільними групами. Базові цінності українського суспільства мають визначатися шляхом гармонійного узгодження загальнолюдських та українських національних цінностей і з цінностями та інтересами соціальних та етнічних груп суспільства. Тільки на такому балансі може ґрунтуватися ефективна і приваблива національна ідея. У нинішніх умовах безпрецедентного розшарування українського суспільства ідеєю, яка зможе пробудити масову енергію, стати центром суспільної свідомості, на нашу думку, є досягнення суспільством високого загального добробуту та соціальної справедливості на основі таких цінностей, як: неупередженість, висока моральність та відповідальність; авторитет сумлінної чесної праці; патріотизм; соціальна безпека кожної людини.

Висновки. Національна ідея відображає глибинні основи самосвідомості народу, є важливим чинником інтеграції нації навколо базових цінностей, з'єднуючи її минуле, сучасне і майбутнє, визначає національні пріоритети, виступає стратегічним орієнтиром розвитку держави. Українська політична еліта поки що не запропонувала ідею національного поступу, не представила свого бачення майбутнього нашої держави, яке б сприймалося українським народом і допомогло б йому подолати труднощі і посісти гідне місце в міжнародній спільноті, на яке він заслуговує. Суспільство також поки що не стало активним суб'єктом у визначенні долі держави. Формування української національної ідеї, ґрунтованої на принципі якомога ширшої загальнонаціональної лагоди, потребує суспільного компромісу на основі національних цінностей та інтересів. Національна ідея повинна бути конструктивною, мати реалістичні цілі й спиратися на ефективні соціальні технології їх досягнення. За таких умов вона сприятиме консолідації нації, стане спільною платформою всіх політичних, громадських, культурних сил, яким не байдужа доля України. Перспективи подальших розвідок. Головним чинником втілення національної ідеї в життя є інтегральна національно-державницька ідеологія як своєрідний консенсус суб'єктів політичної діяльності відносно ключових цінностей суспільства, стратегічних орієнтирів розвитку держави. Тому проблема формування інтегративної загальнонаціональної ідеології, з'ясування її змістовних компонентів є актуальною і потребує окремого розгляду.

Література

1. Ильин И. Путь к очевидности / И. Ильин. - М. : Республика, 2001. - 432 с. - (Серия : Мыслители XX века).
2. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею та організацію українського монархізму / ред. Я. Пеленський. - К. : Київ-Філадельфія, 1995. - 470 с.
3. Михальченко М. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах / Регіональні версії української національної ідеї: спільне та відмінне : зб. статей. - К., 2005. - С. 9-35.
4. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / М. В. Попович. - К. : Укр. Центр духовн. культури, 2005. - 328 с.
5. Розпутенко І. Державне будівництво «по-українськи» / І. Розпутенко. - К. : К.І.С. - 2007. - 154 с.
6. Франко І. Поза межами можливого // І. Франко : Зібрання творів : у 50 т. Т. 45. - К. : Наук. думка, 1986. - С. 276-285.
7. Універсал національної єдності. - Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>
8. Гнасевиц Н. В. Українська національна ідея: генеза та сучасний зміст / Н. В. Гнасевиц // Світоглядні та соціокультурні засади формування української модерної нації: моногр. / авт.колектив : О. М. Рудакевич (керівник) та ін. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 256 с.
1. 9. Гончарук, Т. В. Пошук ідентичності у філософських рефлексіях Б. Цимбалістого / Т. В. Гончарук // Філософські науки : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2014. – № 4.